

Po Liublino (1569): Lietuvos Respublikos vaizdinys Kunigaikštystės literatūroje

DARIUS KUOLYS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
darius.kuolys@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1141-9558>

ANOTACIJA. Straipsnyje nagrinėjamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės literatūroje po Liublino unijos išlikęs Lietuvos Respublikos vaizdinys, interpretuojamas jo reikšmės, atkreipiamas dėmesys į šio vaizdinio ryšį su to meto LDK politinės tautos savimone ir tapatybe.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: respublika; Lietuvos Respublika; LDK Respublika; tėvynė; tauta; kilmės mitai; istorinis pasakojimas.

Paskutinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) seimas Liubline 1569 m. liepos 1 dieną pasirašytu aktu paskelbė visiems „dabar esantiems ir ateityje būsiantiems žmonėms“: *już Królestwo polskie i Wielkie Księstwo litewskie jest jedno nierozdzielne i nieróżne ciało, a także nieróżna ale jedna a spólna Rzeczpospolita, która się z dwu państw i narodów w jeden lud zniosła i spoiła* („jau lenkų Karalystė ir lietuvių Didžioji Kunigaikštystė yra vienas nedalomas ir neperskiriamas kūnas, taip pat neperskiriama, bet viena ir bendra Respublika, kuri iš dviejų valstybių ir tautų į vieną liaudį suėjo ir susiliejo“)¹. Tačiau ir po Liublino LDK valstybiniuose dokumentuose buvo minima Lietuvos Respublika, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respublika (*Res Lituana, Respublica Lituana, Rzeczpospolita Litewska, respublica magni ducatus, riecz*

¹ *Akta unji Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. Stanisław Kutrzeba, Władysław Semkowicz, Kraków: Skład Główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1932, p. 358.

pospolitaja Wielikoho Knjazstwa litowskoho, Rzeczpospolita WKL). Į tai, kad Lietuvos Respublikos sąvoka po Liublino unijos vartota ir krašto literatūroje, yra atkreipę dėmesį istorikas Henrykas Wisneris², literatūrologas Vladimiras Korotkijus³. Ką toks sąvokos vartojimas reiškė? Kokių reikšmių turėjo literatūroje išlikęs Lietuvos Respublikos vaizdinys? Ar jis buvo tvirčiau susijęs su LDK politine programa, visuomenės savimone ir tapatybe? Šių klausimų svarstymams reikalingas kiek platesnis istorinis kontekstas.

Lietuvos Respublika – *respublica Lithuana* – nuosekliau LDK tekstuose imta minėti dar XVI šimtmečio pradžioje⁴. Liublino unijos išvakarėse „LDK Respublikos“ sąvoka tampa itin dažna Lietuvos politikų viešose kalbose, intelektualų rašytuose poleminiuose tekstuose⁵. Suverenią LDK Respubliką, užtikrindamas bajorijai krašto šeiminkės teises, įtvirtino 1566-aisiais Vilniaus seime galutinai priimtas Antrasis Lietuvos Statutas. Ištikimybę ir meilę „Didžiosios Kunigaikštystės Respublikai“, greta ištikimybės valdovui, teisynas teigė kaip svarbiausius viešojo gyvenimo principus, kaip pagrindines piliečio dorybes. Statutas Lietuvos Respubliką sujungė su bajorijos seimeliais ir renkamu visuotiniu Lietuvos seimu: jis užtikrino piliečiams teisę ir pareigą savos „Respublikos reikmėms“ rinktis į visuotinius seimus „toje viešpatystėje, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“⁶.

XVI amžiaus viduryje itin dažnai vartotos „respublikos“ sąvokos turinį yra nusakę patys LDK autoriai. Vilniaus vaitas Augustinas Rotundas (Augustyn Rotundus, 1520–1582) apie 1564-uosius išleistame *Lenko pasikalbėjime su lietuviu*

² Henryk Wisner, „Rzeczpospolite szlachty litewskiej. Schyłek wieku XVI – pierwsza połowa XVII wieku“, in: *Barok. Historia–Literatura–Sztuka*, Nr. 13/1(25), Warszawa: Neriton, 2006, p. 17–29.

³ Владимир Короткий, „Термин „Речь Посполитая Литовская“ в полемической литературе Великого княжества Литовского XVI–XVII веков“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 21, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 49–57.

⁴ Darius Kuolys, *Res Lituana. Kunigaikštystės bendrija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 125–126, 134, 140.

⁵ Darius Kuolys, „Liublinas: kovos dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respublikos“ et „Lublin: walki o Rzeczpospolitą Wielkiego Księstwa Litewskiego“, in: *Liublino unija: idėja ir jos tęstinumas = Unia lubelska: idea i jej kontynuacja*, sudarė Liudas Glemža, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011, p. 280–300.

⁶ *Ibid.*, p. 172–173; *Статут Великого Князьства Литовского 1566 года*, Москва: Императорское Московское общество истории и древностей Российских, 1855, p. 16–18, 32, 45–46, 48.

(*Rozmowa Polaka z Litwinem*) aiškino: *rzecz pospolita iest zebranie obywatelow, społecznością prawa y społecznością pożytku złączone* („respublika yra piliečių susibūrimas, kuriame juos jungia bendri įstatymai ir bendra nauda“). Prie šio apibrėžimo jis pridūrė: *wrzczyz pospolitey żadny więczszy pożythek być nie może nad wolność* („respublikoje nėra didesnės vertybės už laisvę“)⁷. Trečiojo Lietuvos Statuto dedikacijoje valdovui Žygimantui Vazai LDK pakancleris Leonas Sapiega (1557–1633) 1588-aisiais dėstė, kad lietuviai „respublika vadina žmonių susibūrimą ir bendruomenę“: *в том згромаженью а посполитованью людском, которое мы речью посполитою называем*. Jis taip pat pastebėjo: *в каждой речы посполитой чоловіку почстивому ничого не маеть быти дорожшого над вольность* („kiekvienoje respublikoje garbingam žmogui nieko nėra brangiau už laisvę“)⁸. Apie 1620-uosius išleistame Konstantino Sirvydo (apie 1579–1631) lenkų, lotynų ir lietuvių kalbų žodyne *rzeczpospolita, respublica* verčiama lietuviškais žodžiais – *bendrystė, visiškystė, visatinė*, t. y. bendruomenė, visuomenė. Respubliką Sirvydas aiškiai skiria nuo valstybės: *państwo* lotyniškai nusakoma kaip *imperium, regnum, iurisdiction*, o lietuviškai – *valdžiojimas, viešpatystė*, t. y. valdymas, valdovo tėvonija⁹. Taigi galime teigti, kad „Respublika“, „Lietuvos Respublika“ Didžiojoje Kunigaikštystėje visų pirma buvo suvokiama kaip vienos teisės ir bendrų vertybių jungiama savarankiška piliečių bendruomenė, kaip politinė tauta. Tai – *civitas*: valstybė kaip piliečių bendrija. Būtent tokia respublikos samprata, vietos intelektualų perimta iš senosios Romos autorių, visų pirma – iš Marko Tulijaus Cicerono, pasak idėjų istorikės Annos Grzeškowiak-Krwawicz, vyravusi nuo XVI šimtmečio Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos Karalystėje¹⁰. LDK piliečiai – bajorai – laikė ir vadino save respublika, Lietuvos Respublika. Taip esantys respublika skelbėsi krašto bajorai, sudarę 1562-aisiais Vitebske karinę sąjungą ir kvietę likusius prie tos „mūsų visų suburtos Respublikos“ – *do thei R. P. zezwolonney od nasz wsithkich* – prisidėti¹¹.

⁷ [Augustinas Rotundas], „Lenko pasikalbėjimas su lietuviu“, iš lenkų kalbos vertė Birutė Mikalonienė; „Rozmowa Polaka z Litwinem“, parengė Regina Koženiauskienė, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 5), Vilnius: Pradai, 2000, p. 177, 255.

⁸ *Статут Вялікага княства Літоўскага 1588*, Мінск: БелСЭ, 1989, p. 44, 47.

⁹ [Konstantinas Sirvydas], *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, parengė Kazys Pakalka, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, p. 261, 345–346.

¹⁰ Anna Grzeškowiak-Krwawicz, *Dyskurs polityczny Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Pojęcie i idee*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018, p. 31–62.

¹¹ *XVI amžiaus Lietuvos ir Lenkijos politinės kultūros šaltiniai (1562 metų tekstai)*, parengė Jūratė Kiaupienė, Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 25, 74–76.

1569-ųjų Liublino nutarimus Lietuvos politikai suvokė kaip Antruoju Statutu įtvirtintos „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, kadaise laisvos ir nepriklausomos respublikos, laidotuves ir sunaikinimą“: *pogrzeb y zglądzenie [...] wolnei a udzielnei rzeczy pospolitei niegdy Wielkiego Księstwa Litewskiego*¹². Tad „unijos pataisymas“ ir savos Respublikos atkūrimas po Liublino tapo pagrindine Lietuvos politines jėgas vienijusia programa. 1571-aisiais sudaryta slapta sutartimi tuo metu įtakingiausių Radvilų ir Chodkevičių giminių atstovai LDK kancleris Mikalojus Radvilas Rudasis (apie 1515–1584) ir Žemaičių seniūnas, Livonijos administratorius Jonas Chodkevičius (apie 1537–1579), dalyvaujant Mikalojaus Radvilo Juodojo (1515–1565) sūnui Mikalojui Kristupui Radvilui Našlaitėliui (1549–1616) įsipareigojo: *Mamy y bendzyem povynny radzancz o wszech potrzebach svych Iako vyernym a cznothliwym przyaczyolom y zaprzyssvenzonem a o dobrem Rp: V kx Lyth: Iako vyernym a cznothlivym synom o oyczyznye szvey obmislyavacz przynalyzezy Tak Iakoby ona za laską Bożą a staranyem naschim kv pyerwschey ozdoby y slavye szvey przyscz mogla.* („Turime ir privalėsime, dėl visų savo poreikių tardamiesi, kaip ištikimiems ir dorybingiems bei LDK Respublikos gėriui prisiekusiems bičiuliams, kaip ištikimiems ir dorybingiems sūnums apie savo tėvynę pridera mąstyti, [veikti] taip, kad ji Dievo malone ir mūsų pastangomis galėtų sugrįžti į savo pirminį grožį ir šlovę.“)¹³

Ar į šią LDK diduomenės politinę programą, skirtą „unijai pataisyti“, Lietuvos Respublikai susigrąžinti, atsišaukė po Liublino unijos kurta XVI amžiaus literatūra? Iš tiesų, tokias sąsaukas galime įžvelgti. Ir jos nebuvo atsitiktinės: literatūrinių tekstų autorius dažnu atveju globojo valstybės savarankiškumo siekę lietuvių didikai.

Žemaičių seniūno Jono Chodkevičiaus ir šio pusbrolio Gardino seniūno Aleksandro Chodkevičiaus (1550–1578) globotinis istorikas ir poetas Motiejus Strijkovskis (Maciej Strykowski, 1547 – apie 1593) 1571-aisiais greičiau-

¹² Henryk Lulewicz, *Gniewów o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588*, Warszawa: Neriton, 2002, p. 18, 38. Taip pat žr.: Mečislovas Jučas, *Lietuvos ir Lenkijos unija*, Vilnius: Aidai, 2000, p. 263–264; Tomasz Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616) wojewoda wileński*, Warszawa: Semper, 2000, p. 58.

¹³ „Tranzakcyia familiyna, pomiędzy Ianem Chodkiewiczem a Mikołaiem Radziwiłłem i iego synowcem Mikołaiem Krzysztofem Radziwiłłem“, in: *Dziennik Warszawski*, Warszawa: Drukarnia N. Glücksberga, 1897, t. 7, Nr. 22, p. 287–288.

siai Chodkevičių aplinkoje rašyti pradėta ir 1576–1578 m. Slucke, Olelkaičių dvare, pabaigtą eiliuotą Lietuvos istoriją *Apie šlovingos lietuvių, žemaičių ir rusų tautos pradžią, kilmę, narsą, riteriškus žygius ir namų reikalus (O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego)* dedikavo Trakų pilininkaičio Jurgio Chodkevičiaus (?–1595) dėdei kunigaikščiui Jurgiui Olelkaičiui (apie 1531–1578)¹⁴. Kūrinio pratarmėje, kreipdamasis į šį Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo palikuonį, Strijkovskis rašė: *Proszę tedy i po wtóre, Jaśnie Oświecone a Miłościwe Książę, aby W. Kś. M. tę życzliwą pracą moję, ku pospolitej a nieśmiertelnej sławie wszystkiej Rzeczypospolitej litewskiej, ruskiej i żemojdzkiej uczynioną, w łaskę miłościwą wespól z autorem [...] przyjąć raczył.* („Prašau ir kartoju, Šviesiausiasai ir Maloningasai Kunigaikšti, kad Jūsų Kunigaikštiškoji Malonybė šį geranorišką mano darbą, nuveiktą visos lietuvių, rusų ir žemaičių Respublikos visuotinei ir nemirtingai šlovei, teiktumeis kartu su autoriumi [...] mielon malonėn priimti.“)¹⁵. Taigi po Liublino unijos lietuvių didikų aplinkoje Lietuvos istorija eilėmis kurta „lietuvių, rusų ir žemaičių Respublikai“, jos „visuotinei ir nemirtingai šlovei“. Ir ši darbo paskirtis pabrėžiama pačioje pratarmėje. Joje taip pat išaukštinami kunigaikščių Olelkaičių ir jų protėvių nuopelnai „lietuvių valstybei“, „Respublikai“, iškeliamas tautos istorijos ir Respublikos ryšys: istorija moko Respublikai tarnauti senatorius ir karvedžius, istorija, kaip ir visi kiti mokslai, „puošia“ Respubliką¹⁶.

Strijkovskis bene pirmasis LDK kultūroje „lietuvių, rusų ir žemaičių Respublikos“ idėją nuosekliai pagrindžia lietuvių kilmės mitais ir Lietuvos istoriniu pasakojimu. Savarankiška tautos kilmė, savarankiškas istorinis likimas, protėvių kurta ir ginta valstybė kūrinyje *Apie pradžią* tampa pamatiniais dabartinės Lietuvos politinės bendruomenės suverenumo argumentais. Jau minėtoje pratarmėje LDK Respublika sujungiama su Vaidevučio ir Palemono mitais, su pasakojimu apie Mindaugo, Algirdo, Vytauto kovas už „lietuvių valstybės“

¹⁴ Zbysław Wojtkowiak, *Maciej Strykowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kalendarium życia i działalności*, Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1990, p. 129–136, 224–225.

¹⁵ Maciej Strykowski, *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia*, opracowała Julia Radziszewska, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978, p. 40.

¹⁶ *Ibid.*, p. 35–39.

laisvę¹⁷. O pačioje eiliuotoje istorijoje metraštinį pasakojimą apie Lietuvon su penkiais šimtais kilmingųjų atvykusį romėnų kunigaikštį Palemoną Strijkovskis paverčia savarankiška poemėle. Joje Palemoną lygina su iš Trojos Italijon atbėgusiu Enėju, sutapatina jį su Pompėjaus karvedžiu Publijumi Libonu, o Lietuvon atsikėlusius romėnus – su Farsalo mūšyje Romos respubliką gynusiais kariais¹⁸. Taip sustiprinamas šio lietuvių kilmės mito respublikoniškas turinys, tiesiogiai susiejamas Romos ir Lietuvos respublikos: lietuviai esą ne šiaip romėnų, bet už laisvą respubliką iki galo kovojusių ir šią respubliką prie Baltijos ir Nemuno perkėlusių karių palikuonys. Palemono mitas kūrinyje *Apie pradžių* simboliškai įrašomas į LDK istoriją ir sujungiamas su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Vytautu: jo laikais Lucko pilis, kurioje Lietuvos valdovas 1429-aisiais priima Šventosios Romos imperatorių Zigmantą, Lenkijos karalių Vladislavą Jogailą ir kitus Europos monarchus, vaizduojama išpuošta gobelenais, o tuose gobelenuose – išausta Palemono ir romėnų kelionė į Lietuvą, Palemono palikuonių žygiai, pirmasis lietuvių karalius Mindaugas, didieji kunigaikščiai Vytenis, Gediminas, Kęstutis, Algirdas¹⁹.

Greta Palemono mito darbe *Apie pradžių* pirmąsyk Kunigaikštystėje iškeliamas dar vienas pasakojimas apie lietuvių respublikos kilmę – Vaidevučio mitas. Šį pasakojimą Strijkovskis perima iš vokiečių autoriaus Erasmo Stellos (Johann Stüler, apie 1450–1521), kuris galėjo remtis gyva žodine to meto Prūsijos tradicija, ir pritaiko prie Lietuvos valstybės ideologijos. Pasak Lietuvos istoriko, IV a. lietuvių protėvis Vaidevutis senųjų prūsų ir lietuvių žemėje sukietęs gyventojus į visuotinį susirinkimą ir kartu su jais įsteigęs lietuvių ir prūsų respubliką²⁰. „Meilė Respublikai“ ir ištikimybė jai kūrinyje *Apie pradžių* iškeliamos kaip sektinos legendinių Lietuvos kunigaikščių dorybės²¹.

Jungtis tarp LDK Respublikos, Lietuvos istorinio pasakojimo ir kilmės mitų išsaugoma ir plėtojama kiek vėliau Žemaičių vyskupo, kunigaikščio Merkelio Giedraičio (1536–1609) aplinkoje Strijkovskio parašytoje ir 1582-aisiais Karaliaučiuje išleistoje *Lenkų, lietuvių, žemaičių ir visos Rusios kronikoje (Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi)*. Simbolinės reikšmės įgyja šios

¹⁷ *Ibid.*, p. 35–36.

¹⁸ *Ibid.*, p. 57–70.

¹⁹ *Ibid.*, p. 385.

²⁰ *Ibid.*, p. 80–85.

²¹ *Ibid.*, p. 218.

pirmosios spausdintos Lietuvos istorijos du tekstai: pratarinė „Šviesiausiems Dauggaliamis Kunigaikščiams, Viešpačiams, Senatoriams, visai šlovingai ir narsiai Riterijai, tikriesiems Tėvynės Sūnums“, į kuriuos kreipiamasi kaip į Palemono, Mindaugo, Gedimino, Algirdo, Vytauto kurtos Lietuvos valstybės „paveldėtojus“, ir paskutinis knygos skyrius, skirtas 1579-ųjų įvykiams. Pratarinėje Strijkovskis išsamiai aiškina Lietuvos bajorijai, kodėl laisva respublika negalinti gyvuoti be tautos istorijos – svarbiausios pilietinių dorybių mokytojos²². Sykiu jis teigia, kad „lietuvių tautos“ žygius ištyręs ir aprašęs laisva valia, vien iš „nuoširdaus ir prigimto palankumo šiai tautai“, kad padaręs tai „Dievo garbei ir visos mūsų respublikos, kaip Karalystės, taip ir didžiosios Lietuvos, Rusios, Žemaičių kunigaikštystės, meilei“. Meilei respublikos, kuri „Dievui numačius ir nuostabiai globojant nenutraukiamu ryšiu į vieną kūną sujungta“²³.

Taigi *Kroniką* Strijkovskis šį kartą viešai skiria ne „lietuvių, rusų ir žemaičių Respublikos šlovei“, bet Karalystės ir Kunigaikštystės bendros respublikos meilei stiprinti. Tačiau išsakoma meilė Abiejų Tautų Respublikai jo kūrinyje suderinama su LDK Respublikos tęstinumo idėja. Būtent paskutinio *Kronikos* skyriaus pasakojimas atveria Lietuvos Respublikai istorinę perspektyvą. Pradedamas šis skyrius nuo Kunigaikštystės atvykusio valdovo Stepono Batoro sutikimo vaizdo: *Potym król przyjachawszy z Warszawy roku 1579, przed zapusty, do Grodna, był witan imieniem wszystkiej rzeczypospolitej Litewskiej od Mikołaja Radziwiła wojewody Wileńskiego w polu ozdobną oracją* („Po to karalius, 1579 metais, prieš užgavėnes, atvažiavęs iš Varšuvos į Gardiną, buvo lauke visos Lietuvių respublikos vardu pasveikintas Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilo puošnia oracija“)²⁴. Strijkovskis Lietuvos istoriją baigia pabrėždamas savo laiko tikrovės įvykį: LDK didysis kancleris, didysis etmonas, Vilniaus vaivada Radvilas Rudasis, tęsdamas krašto tradiciją, sutinka ir sveikina atvykusį valdovą „visos Lietuvių respublikos“, visos politinės tautos, vardu. Iš tiesų, dar 1551-aisiais rašytame laiške Radvilui Rudajam šio pusbrolio Mikalojus Radvilas Juodasis svarstė, kur ir kaip dera sutikti į Lietuvą

²² Maciej Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi*, przez Mikołaja Malinowskiego, t. 1, Warszawa: Księgarnia Gustawa Leona Glückberga, 1846, p. XXXI–XXXVI.

²³ *Ibid.*, p. XXXIX–XL.

²⁴ Strykowski Maciej, *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi*, przez Mikołaja Malinowskiego, t. 2, Warszawa: Księgarnia Gustawa Leona Glückberga, 1846, p. 428.

atvažiuojantį valdovą Žygimantą Augustą, ir teigė: *u Wilna aliud est, nie od jednej osoby, a tota republika witanie być musi* („prie Vilniaus yra kitaip, ne vieno asmens, bet visos respublikos vardu [valdovas] turi būti pasveikintas“)²⁵. Lietuviai paskutiniame *Kronikos* skyriuje vaizduojami ne tik kalbantys, bet ir veikiantys kaip savarankiška respublika: Gardine „karalius su lietuvių viešpačiais nutarė kariauti prieš Maskvėną jo žemėje“ (*wojnę przeciw Moskiewskiemu w jego ziemię król z pany Litewskimi postanowił*); „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės viešpačiai ir visa riterija noriai aukojo“ (*panowie i rycerstwo wszystko Wielkiego Xięstwa Litewskiego ochotnie ofiarowali*) savo lėšas būsimam karo žygiui ir darė tai „kaip tikri sūnūs iš prigimtos meilės respublikai ir savo valdovui“ (*z miłości wrodzonej jako prawi ojczycy ku rzeczypospolitej i panu swemu*); „po to karalius Vilniuje su lietuvių viešpačiais patvirtino visus karo veiksmų būdus ir reikmes“ (*potym król postanowiwszy wszystki postępki i potrzeby wojenne z pany Litewskimi w Wilnie*); „po to patraukė į Polocką su visa Lietuvos, Žemaitijos ir Rusios Didžiosios Kunigaikštystės kariuomene (*ze wszystkim wojskiem Wielkiego Xięstwa Litewskiego, Żmodzkiego i Ruskiego*), kurios didžiuoju etmonu buvo Vilniaus vaivada Mikalojus Radvilas, o kariams vadovavo jo sūnus Kristupas, lauko etmonas“²⁶. Taip buvo iš Maskvos išvaduetas Polockas – „Lietuvos vartai“. Paskutinis *Kronikos* skyrius baigiamas autoriaus pažadu, „jei Viešpats Dievas silpną gyvenimą pratęs“, išsamiai aprašyti Žygimanto Augusto, dviejų tarpuvaldžių ir Stepono Batoro laikų įvykius²⁷. Įsidėmėtina, kad visi *Kronikos* skyriai yra dedikuoti tik LDK didikams – „lietuvių respublikos“ nariams. Paskutinis skyrius – lietuvių kunigaikščiui, valdovo maršalui Trečiojo Lietuvos Statuto rengimo komisijos nariui Lukui Svirskiui (?–1593), skyrius apie Palemoną – Radvilui Rudajam ir jo sūnui Kristupui Radvilui Perkūnui (1547–1603). Taigi Strijkovskio kūrinys liudija ir teigia po Liublino buvusią tikrovę: „į vieną kūną sujungtoje“ Abiejų Tautų Respublikoje gyvavo LDK Respublika – savarankiška šio krašto politinė tauta.

Lietuvos Respublikos idėja tuo metu išsakoma ir Vilniaus universiteto leistuose proginės poezijos rinkiniuose. Su krašto Respublika ši poezija tvirtai sieja patį Vilniaus kolegijos įkūrėją ir pirmąjį universiteto kanclerį,

²⁵ *Listy polskie XVI wieku*, pod redakcją Kazimierza Rymuta, t. 3, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2004, p. 168–169.

²⁶ Maciej Strykowski, *Kronika Polska...*, t. 2, p. 428.

²⁷ *Ibid.*, p. 437.

Vilniaus vyskupą Valerijoną Protasevičių (apie 1505–1579) – Mikalojaus Radvilo Juodojo ir jo sūnų politinį bendradarbį, Augustino Rotundo bičiulį ir kunigaikščio Aleksandro Svirskio svainį²⁸. Toks siejimas turėjo tvirtą pagrindą: Vilniaus vyskupas, pirmasis Lietuvos senatorius, buvo nuoseklus krašto Respublikos gynėjas. Lietuvos seime Brastoje 1566-aisiais jis aiškino bajorijai, kodėl būsimoje sąjungoje su Lenkija lietuviams būtina išsaugoti savo Respubliką: *Bo iesli przodkowie naszymy tho opatrzyl, i takie warunki pewne a bezpieczne, nam po sobie zostawily, nam thesz czy niegodno iesth tego wssystkiego postrzegacz, abysmy potomkom nassym, takiesz wssystką Rzecz pospolitą czalą dali Bog zostawily.* („Mat, jei mūsų protėviai tuo pasirūpino ir tokias patikimas bei saugias sąlygas mums po savęs paliko, ar mums taip pat nedera visu tuo rūpintis, kad savo palikuonims, duok Dieve, paliktume visą Respubliką sveiką.“)²⁹ 1569-ųjų vasarą Liublino seime Vilniaus vyskupas Valerijonas buvo paskirtas komisijos „LDK statutui pataisyti“ vadovu ir kartu su Rotundu, minėtu kunigaikščiu Luku Svirskiu ir kitais komisijos nariais rūpinosi Trečiojo Lietuvos Statuto parengimu³⁰. Jau po Liublino, 1570-ųjų liepos 25-ąją, išleistame rašte Vilniaus vyskupystės tikintiesiems Protasevičius tvirtino, kad jis steigia Vilniaus kolegiją rūpindamasis tėvyne, Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, ir darantis tai „visagalio Dievo garbei ir šlovei [...] ir šios Respublikos naudai“: *ad laudem et gloriam Dei omnipotentis [...] ac Reipublicae istius utilitatem*³¹. 1579-aisiais surašytame testamente vyskupas Valerijonas teigė dar aiškiau: kolegiją Vilniuje jis įkūręs „Visagalio Dievo garbei ir šlovei bei šios Didžiosios Kunigaikštystės, mūsų brangiosios tėvynės, respublikos garbei ir naudai, taip pat jaunimo lavinimui laisvųjų menų srityje“ – *ad laudem et gloriam Dei Omnipotentis ac honorem et utilitatem reipublicae Magni Ducatus huius, patriae nostrae charissimae, erudiendamque in*

²⁸ Henryk Lulewicz, „Protasewicz Walerian“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 28, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1984–1985, p. 517–521.

²⁹ [Walerian Protasewicz], „Votum Waleryana Biskupa Wileńskiego na Unią Korony z Litwą“, in: *Dziennik Warszawski*, Warszawa, 1826, t. 5, Nr. 15, p. 176.

³⁰ *Volumina Legum, Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego*, t. 2, Petersburg, 1859, p. 100–101; Darius Kuolys, *Res Lituana...*, p. 211–213.

³¹ Ludwik Piechnik, *Początki Akademii Wileńskiej (1569–1600)*, (*Nasza Przeszłość*, t. 40), Kraków, 1973, p. 163.

*artibus liberalibus iuventutem*³². Beje, Protasevičiaus viešo rašto tikintiesiems ir jo testamento palyginimas liudytų, kad to meto LDK tekstuose „Respublika“ daugeliu atvejų reiškė „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respubliką“ ir taip amžininkų buvo suprantama. Akivaizdu, kad būtent savo – lietuvių – Respubliką turėjo galvoje Mikalojus Daukša (apie 1527–1613), keldamas 1599-ųjų *Postilės* dedikacijoje Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio (1536–1609) nuopelnus „Bažnyčiai ir Respublikai“ – *Ecclesiae et Reipub[licae]*, o pačią Respubliką jungdamas su Lietuva, lietuvių kalba ir lietuvių tauta³³.

Atsivertę Vilniaus vyskupo Valerijono egzėkvijų ir mirties paminėjimui „Vilniaus kolegijos parašytą“ ir 1580-aisiais Radvilo Našlaitėlio spaustuvėje išleistą *Epicedijų* knygą, rasime joje poeto Andriaus Jurgevičiaus sukurtą „Lietuvos Respublikos skundą dėl gerbiamo pono Vilniaus vyskupo Valerijono mirties“ („Querimonia Reipublicae Lithuaniae, de obitu Reverendissimi Domini D. Valeriani Episcopi Vilnensis“). Šiame eilėraštyje Lietuvos Respublika kreipiasi ir į vyskupą Valerijoną, ir į „lietuvių tautą“. Vyskupą Lietuvos Respublika išaukština kaip savo viltį, kaip savo Mozę, kaip savo Globėją ir atramą karo ir taikos laikais, kaip ryškiausią Senato šviesą, kaip Respublikos gerovei pasiaukojusį asmenį ir prašo jį, nors ir palikusį tėvynę, gyventi Dievui ir gelbėti lietuvius savo maldomis. Į lietuvius Respublika kreipiasi kaip į savo tautą ir kviečia lieti ašaras – mielo Tėvo netektį raminti rauda: *O Lithavi, mea gens, lacrymis nunc ora rigate, / Tristia tam grati funera flete Patris*³⁴. Taigi eilėraščio vaizdai sujungia Lietuvos Respubliką ir lietuvių tautą: lietuviai esą Respublikos tauta, tautos likimas – svarbiausias suasmenintos Respublikos rūpestis. Lietuvių tautos Tėvui vyskupui Valerijonui Respublika prisako ir po mirties globoti savo tautą, gelbėti ją maldomis.

Vilniaus kolegijos studentai krašto Respublikos vardu sveikino ir 1579-aisiais į Vilnių atvykusį valdovą Steponą Batorą. Poezijos rinkinyje *Sveikinimai Šviesiausiajam ir Galingiausiajam Valdovui Steponui I (Gratulationes*

³² Darius Antanavičius, „Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus 1579 m. kovo 26 d. testamentas“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 metai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006, p. 125.

³³ Mikalojus Daukša, *Postilės prakalbos*, sudarė Arnoldas Piročkinas, Vilnius: Mintis, 1990, p. 11–15.

³⁴ *Gratulatio Vilnae: Textus electi XVI–XVIII saeculi = Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys*, sudarė Eugenija Ulčinaite, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 104–110.

Serenissimo ac Potentissimo Principi Stephano I) esama Jurgio Kalo eilėraščio „Religijos, Respublikos, Vilniaus, Kolegijos ir Visų Luomų džiaugsmas ir sveikinimai, laimingai atvykus Šviesiausiajai Karališkajai Didenybei“ („Religionis, Reipublicae, Vilnae, Collegii et Omnium Ordinum, ex fortunatissimo S. R. M. adventu, laetitia et gratulatio“). Čia Respublika pasitinka valdovą, atkakusį į „lietuvių kraštą“, ir džiaugiasi, kad šiam valdant išlieka sveiki įstatymai ir senieji papročiai, senoji tvarka: *Rege quo, saluae remanere leges, / Et Patrum possent vetera instituta*³⁵. Taigi lietuvių Respublika Steponui Batorui yra dėkinga už išsaugotą Kunigaikštystės teisę ir tvarką. Ir toks dėkingumas nėra atsitiktinis: 1576-aisiais iš išrinktojo valdovo Stepono Batoro dar prieš karūnavimą lietuviai buvo išgavę įsipareigojimą leisti jiems patiems laisvai „savo teisę pataisyti“, o jų pataisytai „prisiekti“. Būsimas valdovas taip pat pažadėjo, kad lietuviams „ir po to savo teisę bei teismus taisyti bus visada laisvai galima“ (*y na potym także praw swych y sądow poprawować im będzie wolno zawzdy*)³⁶. Taigi Steponą Batorą Vilniaus kolegija pagrįstai siejo su krašto Respublika: valdovas buvo lietuviams laidavęs pagrindinę laisvos politinės bendruomenės, laisvos respublikos, teisę patiems kurti bendro gyvenimo taisykles ir tvarką.

Įsidėmėtinos yra akivaizdžios sąšaukos tarp to meto LDK politikos, teisės ir literatūros tekstų, tarp šiuose tekstuose vartojamo žodyno: ir politika, ir teisė, ir literatūra po Liublino angažuojasi Lietuvos Respublikai, jos išsaugojimui. Steponas Batoras miršta Gardine 1586-aisiais taip ir netesėjęs savo įsipareigojimo – nespėjęs prisiekti naujam Lietuvos Statutui. 1587 rudenį vykstantys Lietuvos seimeliai ir suvažiavimai svarsto, kaip „mūsų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respubliką nuo pavojų apsaugoti“, kaip „visas Respublikos skriaudas ištaisyti“, o susirinkę šalies didikai ir bajorai skelbiasi esą „visa, tikra Respublika“ (*zupelna Rp*)³⁷. Tų metų lapkritį Vilniuje vykęs LDK luomų suvažiavimas išsiunčia „visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respublikos vardu“ pasiuntinius pas Žygimantą Vazą ir Maksimilijoną Habsburgą, tuometinius

³⁵ *Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai*, parengė ir iš lotynų kalbos vertė Eugenija Ulčinaite, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2010, p. 84–85.

³⁶ *Volumina Legum...*, p. 152; Juliusz Bardach, *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1988, p. 40–41.

³⁷ *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1: *Okresy bezkrólewi*, opracował Henryk Lulewicz, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2006, p. 268, 275, 277.

kandidatus į didžiuosius Lietuvos kunigaikščius, kad šie išdėstytų kandidatus lietuvių valstybės sąlygas: vienam jų bus leista Lietuvoje viešpatauti tik tada, „kai pirmiau prisieks [išsaugoti] lietuvių teises, laisves, privilegijas, visus tokios rūšies viešuosius ir privačiuosius surašymus, teisingai ir teisėtai visų mūsų buvusių viešpačių duotus ir [mūsų] gautus, taip pat [prisieks] nedelsiant ištaisyti visus LDK [patirtus] sunkumus, pažeidimus ir nukrypimus“. Tarp svarbiausių būsimam valdovui keliamų reikalavimų – „naujai pataisytą Statutą patvirtinti“³⁸. 1588-ųjų sausio 28-osios privilegija Abiejų Tautų Respublikos valdovas Žygimantas Vaza Trečiąjį Lietuvos Statutą patvirtina. Naujai pataisytas Statutas „pataiso uniją“: įtvirtina tautos politines laisves ir atkuria lietuvių Respubliką bendroje Kunigaikštystės ir Karalystės Respublikoje³⁹. Tų metų vasario 11-osios privilegija valdovas suteikia išskirtinę teisę Statutą publikuoti LDK pakancleriui Leonui Sapiegai, nes šis „įkūnija [...] respubliką, siekiančią išsaugoti įstatymus ir visas savo laisves“⁴⁰. Tais pačiais metais išleisto Trečiojo Lietuvos Statuto pratarinėje Sapiega dėkoja Žygimantui Vazai už teisybę „visos Respublikos vardu“ (*именем всея Речи Посполитое*) ir pabrėžia, kad lietuviai „valdžią ir laisvę savo rankose turi“, „patys sau kuriasi savo teisę“ – patys savo valstybėje apibrėžia bendro gyvenimo taisykles, kurioms ir valdovas privalęs paklusti⁴¹. Valdovui ir „visiems LDK luomams“ skirtose pratarinėse pakancleris pristato Statutą kaip laisvos lietuvių Respublikos pamatą, kaip neįkainojamą laisvos tautos lobį, kaip išskirtines lietuvių teises bei jų susikurtą „šlovingą viešpatystę“ saugantį tekstą. Sapiegos pratarinės, kaip programiniai Lietuvos Respublikos dokumentai, lydi visus vėlesnius Statuto leidimus, perspausdinamos kitose Lietuvos knygose⁴². Įsidėmėtina, kad nuolat perleidžiamo Statuto ir laisvos Respublikos ryšį pabrėžia ne tik XVI amžiuje sukurtos, bet ir vėliau rašomos teisyne pratarinės. 1693 m. Statuto leidimą lydinti anoniminė Vilniaus akademijos spaustuvės dedikacija, skirta LDK didžiajam etmonui

³⁸ *Ibid.*, p. 289, 292.

³⁹ Darius Kuolys, *Res Lituana...*, p. 226–236.

⁴⁰ *Статут Вялікага княства Літоўскага 1588*, p. 348.

⁴¹ *Ibid.*, p. 45, 47.

⁴² Jan Ostrowski Daneykowicz, *Swada Polska y Lacinska albo Miscellanea Oratorskie Seymowe, Weselne, Kancellaryjne, Listowne, Kaznodzieyskie, Pogrzebowe, Statystyczne, Panegiryczne, Elogiarne, Inskrypcyjne, y inne różne [...]*, Lublin, 1745, t. 1, kn. 1, p. 29–30; [Kazimierz Kognowicki], *Zycia Sapiehow y listy od monarchow, książąt, y roznych panujących do tychże pisane*, t. 1, Wilno: Drukarnia J. K. Mości przy Akademii, 1790, p. 43–46.

Kazimierui Jonui Sapiegai (apie 1642–1720) ir didžiajam išdininkui Benediktui Pauliui Sapiegai (apie 1643–1707), skelbia: „Brangiu depozitu LDK Statutas ir Konstitucijos teisingai pavadintos, nes jose laisva Respublika turi viską, dėl ko yra svetimų Nacijų gerbiama. Čia, kaip vyzdys savo akyje, slypi aukso laisvės ženklas, čia kilmingo Likimo visuma, čia Respublikos luomų reikšmingumas.“⁴³ Beje, ši Vilniaus akademijos spaustuvės dedikacija kartu su L. Sapiegos pratarmėmis perspausdinama ir vėlesniuose – 1744 ir 1786 m. – Statuto leidimuose. Taigi Statutas iki pat LDK gyvavimo pabaigos piliečiams pristatomas kaip tekstas, užtikrinantis jų „laisvai Respublikai“ garbingą egzistenciją tarp pasaulio tautų.

Koks LDK literatūros santykis su Trečiojo Lietuvos Statuto atkurta krašto Respublika? Teisyną patvirtinusį ir LDK sostinėn 1589-aisiais atvykusį valdovą Žygimantą Vazą Vilniaus akademija sveikina eilėmis, kurių rinkinį tais pačiais metais išleidžia. *Sveikinimus Šviesiausiam ir Galingiausiam Valdovui Žygimantui III (Gratulationes Serenissimo ac Potentissimo Principi Sigismundo III)* simboliškai pradeda „Lietuvos Respublikos Angelas“ („Angelus Reipublicae Lituanæ“). Jis primena valdovui jo kilmę „iš lietuvių tautos“ ir prisistato kaip „šios tautos budrus sargybinis ir saugotojas“ (*huius populi [...] excubitor custosque vigil*). „Lietuvos Respublikos Angelas“ prisako Žygimantui Vazai: *Litauam rem augere, tueri, / Iustitiaque, o iustitia, stabilire memento* („neužmiršk Lietuvių respubliką auginti, ja rūpintis ir teisingumu, o teisingumu, stiprinti“)⁴⁴. Rinkinio eilėraščių kreipiasi į valdovą ir „Miestiečių Luomas“, linkėdamas, kad Žygimantą Vazą šlovintų „miestiečiai ir Lietuvių Kviritai“ (*ciues [...] Litauique Quirites*), nes jis saugąs „įstatymų normas, teisingumą ir protėvių teisę“⁴⁵. Taigi tradiciškai Respublika siejama su lietuvių tauta, valdovas – su krašto teisės ir teisingumo sergėjimu.

1592-aisiais Vilniuje išleistoje *Radviliadoje* Jonas Radvanas, kaip prieš dešimtmetį Strijkovskis, Lietuvos Respublikos idėją paremia lietuvių kilmės mitais ir istoriniu pasakojimu. Didysis LDK etmonas Radvilas Rudasis ir jo sūnus Kristupas Perkūnas herojinėje poemoje vaizduojami tęsiantys Palemono, Vytauto ir kitų pirmtakų žygius, saugantys ir ginantys lietuvių Respubliką.

⁴³ *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego [...]*, Wilno, 1693, l. B1–B2.

⁴⁴ *Kalbų varžybos...*, p. 128–129.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 160–163.

Mikalojus Radvilas ateinąs į pasaulį kaip palikuonis, „kuri Lietuvos respubliką rūščiuose ir bauginančiuose neramumuose sustiprins“ (*Quae rem Litu-
anam saeue turbante tumultu / Sisteret*)⁴⁶. Mikalojaus sūnus Kristupas „Lietuvos Respubliką gina ginklu, įstatymais puošia“ (*Res Litavas armis tutatur,
legibus ornat*)⁴⁷. 1592-aisiais kartu su Radvano *Radviliada* vienoje knygoje paskelbiama ir 1584-aisiais teisininko, publicisto Andriaus Volano (Andreas Volanus, Andrzej Wolan, 1530–1610) parašyta „Laidotuvių kalba pagerbiant Šviesiausiąjį Kunigaikštį Mikalojų Radvilą [...]“ („Oratio funebris in laudem Illustriss[imi] Principis, Nicolai Radivili [...]“). Joje velionis kunigaikštis išaukštinamas kaip tvirčiausia Lietuvos Respublikos atrama: *una Radivili virtus, summaque fortitudo, afflictam hanc Rempub[licam] sustinuit, et ne extrema interne-
cione deleteretur, fortem ac fidelem semper operam adhibuit* („vien tik Radvilo dorybė ir begalinė drąsa šią palaužtą Respubliką palaikė, o jo narsi ir dora veikla visada buvo skirta tam, kad nuo visiško sunaikinimo ją apsaugotų“)⁴⁸.

Diplomatas, karys ir poetas, LDK raštininkas Elijas Pilgrimovijus (Elias Pilgrimovius, Eliaz Pielgrzymowski, 1564–1605) „Lietuvos Respublikos“ vardą įrašo į Vilniuje Jokūbo Morkūno (Jacobus Marcovius, Jakub Markowicz, apie 1550 – po 1611) spaustuvėje 1597-aisiais išleistos lotyniškos ir lenkiškos poemėlės antraštę: *Philopatris ad senatum populumque Lituanum=Milošnik Oyczyzny do Senatu y Rzeczypospolitey Litewskiey* (*Tėvynės Mylėtojas Senatui ir Lietuvos Respublikai*). Lotyniškas knygelės pavadinimas sako, kad šiuo atveju „Lietuvos Respublika“ sutapatinama su „lietuvių tauta“, „Lietuvos žmonėmis“: *Rzeczypospolita Litewska – tai populus Lituanus*. Akivaizdu, kad Pilgrimovijus pasitelkia antikinėje Romoje gyvavusį posakį *Senatus Populusque Romanus*, kurio trumpinys *SPQR* kaldintas net monetose, ir taip pabrėžia Lietuvos ir Romos respublikų ryšį. „Tėvynės Mylėtojas“ poemoje ragina „dorąjį lietuvi“ susigrąžinti „savo Tėvynės senąją šlovę“. Į „išsigimusius sūnus“ kreipiasi ir „raudanti Lietuva“, „lietuvių motina“, kadaise buvusi „didžios tautos galinga karalienė“. Ją, „mylimą motiną“, guodžia Vilnius, kiti lietuvių miestai ir

⁴⁶ Jonas Radvanas, *Radviliada*, parengė, iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas, Vilnius: Vaga, 1997, p. 12.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 240.

⁴⁸ Andrius Volanas, „Laidotuvių kalba pagerbiant Mikalojų Radvilą“, iš lotynų kalbos vertė Rasa Jurgelėnaitė, in: Andrius Volanas, *Rinkiniai raštai*, sudarė Marcelinas Ročka ir Ingė Lukšaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 279, 286–287.

vaivadijos, jai ištikimybę išsako ir prarastos istorinės žemės: Kijevo vaivadija, Voluinė, maskvenų tironiją kenčiantys Smolenskas ir Didysis Naugardas⁴⁹. Taigi Lietuvos Respublika čia įgyja ir Tėvynės Lietuvos vaizdą. „Lietuvių motiną“ ir jos vaikus, jos sūnus jungiantys tvirti meilės ir ištikimybės ryšiai.

Su „Lietuvos Respublika“ sieja „kilnią Rusų Tautą“ (*zacny Narod Ruski*) Vilniaus Šventosios Dvasios vienuolyno arkimandritas, Polocko stačiatikių vyskupas Meletijus Smotrickis (Meletius Smotrickij, Melecjusz Smotrycki, apie 1577–1633), buvęs Vilniaus jėzuitų kolegijos studentas. 1621-aisiais Vilniuje išleistoje knygoje *Nekaltumo patvirtinimas (Verificatia niewinności)* jis atremia jam ir kitiems stačiatikiams mestus įtarimus, kad jie esą Turkijos šnipai, gina „Rusų Tautos“ ir „Rusų Bažnyčios“ (*Cerkiew Ruska*) teises ir laisves „vienoje Tėvynėje“, pabrėžia šios tautos ištikimybę Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei ir Lenkijos Karalystei⁵⁰. Sykiu Smotrickis atskiria asmens tautybę nuo išpažįstamo tikėjimo ir teigia: *Nie wiara abowiem Rusina Rusinem, Polaka Polakiem, Litwina Litwinem czyni: ale urodzenie y Krew Ruska, Polska, y Litewska. [...] Ruska przezacna krew temi czasy w Senacie Litewskim Duchownym y Swietskim przodkuie. Ruska przezacna krew, o tych czasiech w powierzeniu swym nie ocenione Rzeczypospolitey Litewskiej kleynoty ma, Pieczęć, y Buławę.* („Juk ne tikėjimas Rusėną Rusėnu, Lenką Lenku, Lietuvį Lietuviu daro, bet kilmė ir Rusiškas, Lenkiškas bei Lietuviškas Kraujas. [...] Kilniausias Rusų kraujas šiais laikais Lietuvos Dvasiniame ir Pasaulietiniame Senate viešpatauja. Kilniausias Rusų kraujas šiais laikais Lietuvos Respublikoje turi jam patikėtus neįkainojamus žymenis, Antspaudą ir Buožę.“)⁵¹ Taigi rusėnų kilmės stačiatikių vienuolis, vyskupas, intelektualas tapatinasi su Lietuvos Respublika ir stengiasi pabrėžti šios Respublikos ryšį su savo tauta: Lietuvos didįjį antspaudą turėjusį LDK kanclerį Leoną Sapiegą ir buožę savo rankose laikiusį Joną Karolį Chodkevičių (apie 1570–1621) Smotrickis vadina „Rusų krauju“ – šio kraujo, šios kilmės žmonėmis.

⁴⁹ [Elias Pilgrimovius], *Philopatris ad senatum populumque Lituaniam = Miłośnik Oyczyzny do Senatu y Rzeczypospolitey Litewskiej*, [Vilna: Jacobus Marcovicus], 1597, l. Aij–Cij.

⁵⁰ Melecjusz Smotrycki, *Verificatia niewinności y omylnych po wszytkiej Litwie y Białey Rusi rozśianych, żywot y ucziwie cnego narodu ruskiego o upad przyprawic zrzadzonych nowin [...]*, Wilno: [Drukarnia Bractwa Św. Ducha], 1621, l. 49–68.

⁵¹ Melecjusz Smotrycki, *Verificatia niewinności...*, l. 60; Владимир Короткий, „Термин „Речь Посполитая Литовская“ в полемической литературе Великого княжества Литовского XVI–XVII веков“, p. 56.

Res Lituana, Respublica Lituana tampa pagrindiniu Vilniaus universiteto profesoriaus Alberto Kojalavičiaus-Vijūko (1609–1677) lotyniškai parašytos ir studijuojančiam jaunimui skirtos dviejų dalių *Lietuvos istorijos (Historia Lituana)* veikėju. Kaip ir Strijkovskis, jėzuitų istorikas kildina krašto Respubliką iš Vaidevučio įsteigtos „Prūsų ir Alanų Respublikos“, iš Palemono bei jo palikuonių kurtos Respublikos⁵². Pasakojimą apie Lietuvos Respublikos istorinį likimą jis tiesiogiai susieja su dabartimi ir nukreipia į ateitį. 1650-aisiais Gdanske išėjusios pirmos *Lietuvos istorijos* dalies pratarmėje Kojalavičius prisistato kaip savo Respublikos reikalais gyvenantis pasakotojas: *Privatus haec loquor, sed ex mente, sensuque Reipublicae* („Šitai kalbu kaip privatus žmogus, bet galvoje ir širdyje turiu Respubliką“)⁵³. *Lietuvos istoriją* globoti, Lietuvos Respublikos ateitimi rūpintis Kojalavičius patiki Sapiegų giminės vyrams: pirma knygos dalis atiduodama „ypatingai globoti“ Trečiojo Lietuvos Statuto leidėjo Leono Sapiegos sūnui, LDK pakancleriui Kazimierui Leonui Sapiegai (1609–1656), antra, išleista 1669-aisiais Antverpene, – šio sūnėnui ir krikštasūniui Kazimierui Jonui Sapiegai, būsimam LDK didžiajam etmonui. Toks autoriaus pasirinkimas aiškinamas šitaip: *Necesse enim omnino erat, ut idem esset Historiae Litvanae Patronus, qui Rei Litvanae praecipuus vindex*. („Juk neabejotinai Lietuvos istorijos globėju turi būti tas, kas yra išskirtinis Lietuvos Respublikos gynėjas.“)⁵⁴. Kazimieras Leonas Sapiega nusipelnęs būti tautos istorijos globėju, nes savo pastangomis ir lėšomis „šiais niūriausiais laikais labiausiai palaiko Lietuvos Respubliką“. Kazimieras Jonas Sapiega vertas istoriją globoti dėl „Tėvynės skydu“ tapusios savo giminės išskirtinių nuopelnų Respublikai⁵⁵. Prisiminkime: jau etmonu tapusiam Kazimierui Jonui Sapiegai Vilniaus akademijos spaustuvė 1693-aisiais skiria ir naują Lietuvos Statuto leidimą. Lietuvos Respublika jėzuitų istoriko pasakojime tai – laisva valstybė, veikianti kaip žmonių bendruomenė. Pastebėtina, kad „Lietuvos istorijoje“ yra minimos senosios „Rusų Respublikos“ (*Russicae Reipublicae*)⁵⁶, bet Maskvos Didžioji Kunigaikštystė nė karto nėra pavadinta Respublika: ji – tironija.

⁵² Albertus Wiiuk Kojalowicz, *Historiae Litvanae Pars prior*, Dantisci: Sumptibus Georgii Försteri, 1650, p. 17–18, 29–34, 84.

⁵³ *Ibid.*, pratarmė.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ Albertus Wiiuk Kojalowicz, *Historiae Litvanae Pars altera*, Antverpiae: apud Iacobum Mersium, 1669, pratarmė.

⁵⁶ Albertus Wiiuk Kojalowicz, *Historiae Litvanae Pars prior*, p. 68, 85.

XVII amžiaus viduryje gyvą Lietuvos Respubliką atrasime ne tik istoriniame šalies pasakojime, bet ir Lietuvos Metrikoje: 1656–1658 m. dokumentuose kalbama apie „LDK Respublikos išdą“ (*skarb Rzpltej WKsL*), apie „LDK Respublikos kariuomenę“ (*wojsko Rzpltej WKsL*)⁵⁷. „Lietuvos Respublikos“ vardas tampa itin dažnas XVII–XVIII a. sandūros LDK valstybiniuose dokumentuose, politiniuose kūriniuose, rašytuose krašto bajorijos ir Sapiegų giminės vidaus kovų metu. Lietuvos Vyriausiam Tribunole 1698-ųjų vasario 22-ąją į knygą įrašomas LDK karių konfederacijos aktas, pavadintas „LDK kariuomenės konfederacija su LDK Respublika“ (*konfederacja wojska W. Ks. Lit. z Rzptą W. Ks. Lit.*)⁵⁸. Prieš Sapiegų hegemoniją Kunigaikštystėje sukilę lietuviai bajorai ir didikai, „respublikonai“, 1698-aisiais susirinkę į suvažiavimus, skelbiasi esantys „visa LDK Respublika“ (*cała Rzpta W. Ks. Lit.*), „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tauta“ (*naród Wielkiego Księstwa Litewskiego*)⁵⁹. 1700-aisiais Vilniaus akademijos spaustuvė išleidžia *Visuotinį LDK luomų nutarimą* (*Postanowienie Generalne Stanow W. X. Lit.*) – tų metų lapkričio 24-ąją Valkininkuose bendrame Lietuvos vaivadijų ir pavietų šauktinės kariuomenės suvažiavime priimtų aktų rinkinį. Jame – LDK senatorių, dignitorių, pareigūnų, bajorijos ir „visų luomų“, pulkininko ir kariuomenės vadų priesaikų tekstai, „Bausmių Laisvės engėjams ir LDK Respublikos Luomų užpuolikams deklaracija“ („*Declaratio Poenarum contra oppressores Wolności, et agressoires Stanow Rzeczypospolitey W. X. Lit.*“) ir kiti dokumentai. LDK senatorių, pareigūnų ir bajorijos priesaikos tekste – įsipareigojimas Dievo akivaizdoje „visada mielai ir nuoširdžiai, *velle et nolle*, su visa LDK Respublika laikytis“ (*zawsze życzliwie y szczyrze, iedno velle et nolle z całą Rzeczpospolitą W. X. Lit: trzymać*)⁶⁰. Kariuomenės vadų priesaikoje – pažadas, kad „su savo Vėliava Jo Karališkosios Galybės Majestotui ir LDK Respublikai ištikimai ir mielai tarnaus“ (*z Chorągwią moią Maiestatowi J. K. M. y Rzptey W. X. L. wiernie y życzliwie*

⁵⁷ *Metryka Litewska. Księga wpisów nr. 131*, opracował Andrzej Rachuba, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2001, p. 112, 174.

⁵⁸ Przemysław P. Romaniuk, „Pojęcie „Rzeczpospolita Litewska“ w ruchu republikańskim na przełomie XVII i XVIII wieku“, in: *Barok. Historia–Literatura–Sztuka*, Nr. 13/1(25), Warszawa: Neriton, 2006, p. 32; Lietuvos valstybės istorijos archyvas, SA 43, l. 277–282v.

⁵⁹ Przemysław P. Romaniuk, *op. cit.*, p. 33.

⁶⁰ *Postanowienie Generalne Stanow W. X. L: wieczne y nigdy nienaruszone, na Zieździe Walmym Woiewodztw y Powiatow, Pospolitym Ruszeniem pod Olkinikami uchwalone*, Wilno: Drukarnia Akademiej Wileńskiej, 1700, l. A.

będę służyć⁶¹. Pulkininkas prisiekia, kad „LDK Respublikos jam patikėtai ir jo valdžiai atiduotai Kariuomenei ištikimai ir mielai vadovaus“ (*erigowanym y pod władzą moię podanym od Rzeczyppolitey W. X. Lit: Woyskiem wiernie y życzliwie będę rządzit*)⁶². „Bausmių deklaracijoje“ vardijami „prieš Respubliką“ ir „Respublikos žmonėms“ Sapiegų padaryti „nusikaltimai“, Sapiegos apkaltinami veikę prieš „Respublikos valią“ ir paskelbiami „Respublikos priešais“ (*perduelles Reipublicae*)⁶³. „Visuotinį LDK luomų nutarimą“ pasirašo „generalinis vaivadijų, pavietų ir LDK kariuomenės pulkininkas“ kunigaikštis Mykolas Kaributas Višnioveckis (1680–1744), Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis (1644–1722), kiti pareigūnai, didikai ir šimtai paprastų bajorų. Tarp jų ir Vilkmergės pavieto vyrai: Kazimierz Giedymin, Krzysztof Montugayło, Ignacy Moygis, Stanisław Syrwid, Ian Syrwid, Michał Syrwid, Kazimierz Dowksza, Ian Dowksza, Alexander Dowmont, Ian Kontrym, Andrzej Gimbut, Jerzy Rynwid Mickiewicz, Hektor Rynwid Mickiewicz⁶⁴. Taigi šiame aktų rinkinyje LDK Respublika – politinė Kunigaikštystės bendruomenė – tampa atskaitos tašku: iš jos valdžią ir galias gauna LDK kariuomenės vyriausiasis vadas, jai ir valdovui ištikimybę prisiekia kiti kariuomenės vadai, visada su ja kartu „laikytis“ įsipareigoja krašto didikai ir bajorai. Veikimas prieš „Respublikos valią“ laikomas nusikaltimu.

Ištikimybės savo Respublikai klausimai aistringai svarstomi ne tik to meto LDK valstybiniuose dokumentuose, bet ir politinės prozos tekstuose. Justinas Narbutas *Lietuvių tautos vidaus reikalų istorijoje* yra be datos iš rankraščio paskelbęs „Etmono Sapiegos manifestą“ („Manifest Hetmana Sapiehy“). Čia didysis etmonas Kazimieras Jonas Sapiega priekaištauja bajorijai dėl vidaus nesutarimų tuo metu, kai „karas prie LDK Respublikos slenksčio“ (*wojna in limine Rzpltej W. X. L.*). Teigia, kad jis rūpinasi „sienų ir visos Respublikos saugumu“ ir „daro tai, ką fundamentali Respublikos teisė liepia“. Sykiu jis kalba ir apie bendrą „Valstybių Respubliką“ (*Państw Rzplta*) – taigi apie Kunigaikštystės ir Karalystės Respubliką – bei jos apsaugą. Bajorus etmonas kaltina veikiant prieš Respublikos teisę ir bendrąją gėrį⁶⁵.

⁶¹ *Ibid.*, I. C2.

⁶² *Ibid.*

⁶³ *Ibid.*, I. D–E.

⁶⁴ *Ibid.*, I. K–L2.

⁶⁵ [Kazimierz Jan Sapieha], „Manifest Hetmana Sapiehy“, in: Justyn Narbutt, *Dzieje Wewnętrzne Narodu Litewskiego z czasów Jana Sobieskiego i Augusta II Królów Panujących w Polsce*.

Taigi viename tekste išsakoma ištikimybė dviem – tiek LDK, tiek abiejų valstybių – respublikoms.

Tokia ištikimybė yra deklaruojama ir 1699-ųjų vasario 16-ąją Gardine Kazimiero Jono Sapiegos surašytame „Manifeste Dievui, Pasauliui ir Tėvynei“ („Manifest Bogu, Swiatu y Oyczyźnie“). Čia etmonas išdėsto savo požiūrį į Respubliką. Jis visų pirma pabrėžia, kad pats „Brolių“ bajorų buvo nuolatos remiamas, kad kadaise Polocko vaivada tapęs *per liberas electiones* – laisvai bajorijos išrinktas, kad už savo rūpestį bendrais reikalais visada sulaukdamas vaivadijų ir paviėtų pasiuntinių „Broliškų padėkų“, kad Lietuvos kariuomene rūpinęsis dėl tėvynės – „dėl Mūsų Motinos Vientisumo“ (*dla Całości Matki Naszey*), kad ir dabar „kariuomenę pakėlęs dėl L[ietuvos] K[unigaikštystės] Tautos šlovės“ (*dla sławy Narodu X L. ruszyłem woysko*)⁶⁶. Jis kaltina bajorijos vadus prieš jį „sukursčius jo Brolius ir Draugas“, sukilus „prieš Tėvynę ir Teisę“, sunaikinus laisvą Respubliką. „Gimiau toje laisvoje Respublikoje, kurios prigimtis – manyti, kas patinka, ir kalbėti, ką manai“ (*się wtey wolney Rpztey urodził, ktorey natura iest: sentire quae libet, et dicere quae sentias*)⁶⁷, – teigia Sapiega. Tačiau bajorijos vadai, pasak etmono, „pašalino laisvą balsą iš Seimų ir Seimelių, kai dalis dalį palenkusi liepia ir priverčia sekti nevalingai paskui jos nuomonę, o prieštaraujančius skelbdama priešais ir išdavikais jau iškreipė laisvės būklę, kai sunaikina tą teisę, kurią [saugoti] nuo seno patys Lenkijos karaliai prisiekia“ (*wolny głos na Seymach y Seymikach znieśli, gdy pars parti invitae za swoim zdaniem, poniewolnie isć każe, y przymusza, contradicentes zaś pro hostibus et pro perduellibus declaruiąc, iuż wywrocili statum libertatis, kiedy znoszą to prawo naktore y sami Krolowie Polscy zdawna przysięgai*)⁶⁸. Pranciškonų vienuolyne Vilniuje susirinkę „keliolika asmenų“, Sapiegos tvirtinimu, neturėtų skelbtis esą „visa Respublika“ (*cała Rzeczyp:*). Tačiau pats etmonas „Manifeste“, kalbėdamas apie Varšuvon pas valdovą vykusius bajorijos pasiuntinius, rašo, kad jie buvę „nuo tos [taigi LDK] Respublikos išsiūsti“

Wyciąg z różnych notacyów i manuskryptów, t. 2, Wilno: Drukarnia A. Dworca, 1843, p. 113–123.

⁶⁶ [Kazimierz Jan Sapieha], *Manifest Bogu, Swiatu, y Oyczyźnie; Przez Iaśnie Wielmożnego Iego Mości Pana Kazimierza Iana Sapiehę, Hrabię na Bychowiu, Zaslawiu y Dąbrownie: Woiewodę Wileńskiego, Hetmana Wielkiego, W. X. L. do Powŕechney wiadomości Podany Roku 1699*, [s. d., s. n., s. l.], l. A–B, E.

⁶⁷ *Ibid.*, l. C.

⁶⁸ *Ibid.*, l. D.

(od *tey Rptej zesłany*)⁶⁹. Įsidėmėtina, jog „Manifestas“ kaltina bajorijos vadus sulaužius ištikimybę Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei. Sapiegos teigimu, bajorai „atvedė į Lietuvos Kunigaikštystę svetimą kariuomenę“: jie kvietė Lietuvon „Karalystės Kariuomenę“, prašė karinės „Kazokų pagalbos“, net kelis kartus siuntė Brastos pakamarių Pocięjų, kad tas atsivestų „į Baltarusių kraštus“ netoli valstybės sienos buvusią „Maskvos kariuomenę“⁷⁰. Taigi LDK etmonui svetima yra ne tik Maskvos, bet ir Lenkijos Karalystės kariuomenė. Tačiau, deklaruodamas ištikimybę laisvai LDK Respublikai, gindamas jos principus, Sapiega kalba ir apie „iš abiejų Viešpatysčių ir Tautų sudėtą Respubliką“ (*Rep: z obudwu Państw y Narodow compositam*), išsako lojalumą ir jai⁷¹.

Tais pačiais 1699-aisiais pasirodo ir anoniminė *Manifesto Dievui, Pasauliui ir Tėvynei glosa (Glossa na Manifest Bogu, Swiatu y Oyczyźnie)* – „respublikonų“ stovyklos atsakymas etmonui, jo manifesto komentarai. „Glosoje“ išdėstoma bajoriškoji Respublikos samprata: „Gali būti laisva Respublika be visavaldžio Etmono, gali būti Respublika turtinga be nediskretiško Išdininko; viskas gali būti *sine accidentibus* (be pridėtinių dalykų) toje mūsų Tėvynės substancijoje, jei jai buvo galima iš pradžių sukurti Etmonus, Išdininkus, Kanclerius ir suteikti jiems valdžią, kodėl dabar negalima vėl atšaukti ir kitą Valdymo formą sau kaip Šeimininkei *instituere* (įsteigti). Niekuo nesame blogesni už mūsų Protėvius, ta pati laisvė mums tarnauja taip pat, kaip ir mūsų Tėvams, jiems buvo galima vienaip, o mums kitaip. [...] Tavo laisvas Asmuo mums nepriklauso, bet tavo Pareigybė yra Respublikos Tarnaitė ir Belaisvė – taip privalo daryti, kaip jai Ponia jos Respublika palieps...“ (*Może byđ Rzecz Pospolita wolna, swobodna, bez Hetmana wielowładnego; może byđ Rzeczpospolita bogata, bez Podskarbiego niediskretnego; wszystko może byđ sine accidentibus w tey substancyey Oyczyzny naszey, iesli iey było wolno zrazu uczynić Hetmanow, Podskarbiech, Pieczętarzow z władzą, a czemus nie wolno znowu odmienić, y inakszą formę Rządow sobie iako Gospodyni instituere. Nic nie iesteśmy gorši, od Przodkow naszych, taż wolność y toż nam służy co y Oycom Naszym, im było wolno, tak, a nam wolno inaczey. [...] do Osoby twej wolney nic nie należemi; ale Urząd twoy iest Sługa y Niewolnik Rzeczpospolitey; tak*

⁶⁹ *Ibid.*, I. E.

⁷⁰ *Ibid.*, I. C, D.

⁷¹ *Ibid.*, I. H.

muši czynić, iako, mu Pani iego Rzeczpospolita każe...)⁷². Etmonas kaltinamas savo giminę iškėlęs virš Respublikos, išdavęs savo garbingus protėvius ir „pakėlęs ranką prieš Respubliką“: prieš „susibūrusią Respubliką“, kaip prieš priešą, jis nukreipęs „tos pačios Respublikos patrankas“⁷³. Taigi Kunigaikštystės vidaus kovų tekstuose ryškėja skirtingos krašto Respublikos sampratos. Abi jos grindžiamos tradicija. Perimtą iš giminės protėvių atsakomybę už Respubliką jaučiantis etmonas deklaruoja didiko rūpestį jos sienų ir teisės, vidaus tvarkos apsauga. Bajorija tapatinasi su Respublika, su Tėvyne ir teigia turinti iš savo protėvių paveldėtas krašto šeimininkės teises ir laisves – sykiu ir laisvę atnaujinti valdžią, keisti tvarką krašte.

Viešuose tekstuose 1700-ųjų lapkričio 18-ąją įvykęs Valkininkų mūšis tarp Sapiegų ir sukilusios bajorijos kariuomenių išsyk imamas lyginti su Farsalo mūšiu, kuriame Cezario kariuomenė kovėsi su Romos Respubliką gynusiais Pompėjaus kariais. „Kalbą po Valkininkų Farsalijos“ („Mowa po Olkinickiey Farsalij“) 1701-ųjų vasario 25-ąją Varšuvoje „viešoje audiencijoje“ pas karalių Augustą II pasako Liudvikas Pociėjus (1664–1730), LDK sargybininkas, Brastos pakamaris, minėtas Sapiegos „Manifeste“. Kalboje brėžia paralelę tarp savo laisves branginusių romėnų ir LDK piliečių⁷⁴. „Valkininkų Farsalija“ mūšį vadina ir šią Pociėjaus kalbą bei kitus tekstus 1743-iaisiais išleidęs Smolensko pilininkas, poetas Kazimieras Niesiolovskis (*Kazimierz Niesiołowski*, apie 1676 – po 1752)⁷⁵. Jo sudarytame rinkinyje publikuojama ir Valkininkų mūšyje „LDK Respublikos kariuomenei“ vadovavusio „generalinio pulkininko“ Mykolo Kaributo Višnioveckio, jau tapusio Vilniaus vaivada ir LDK didžiuoju etmonu, kalba, pasakyta 1735-aisiais Senato posėdyje Varšuvoje, kurioje ir toliau minima „LDK Respublika“ (*Rzecz-Pospolita W. X. Lit.*); jos pareigybės ir „viešoji Tėvynės nauda“ (*Publica Oyczyzny commoda*)⁷⁶.

⁷² *Glossa Na Manifest Bogu, Swiatu, y Oyczyźnie; Przez Iaśnie Wielmożnego Iego Mości Pana Kazimierza Iana Sapiehę, Hrabię na Bychowiu, Zaslawiu y Dąbrownie: Woiewodę Wileńskiego, Hetmana Wielkiego, W. X. L. do PowŹsechney wiadomości Podany Roku 1699: uczyniona tegoż Roku 1699*, [s. d., s. n, s. l.], l. D v.

⁷³ *Ibid.*, l. D-F.

⁷⁴ [Kazimierz Niesiołowski], *Otia publica vix domestica prožnoty rožne, publiczne, domowe, dawne, poźniejsze, teraźniejsze, nowe [...]*, [Pińsk: Nowa typografia], 1743, p. 311–313.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 309.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 236.

Apie 1760-uosius Anupras Tomas Koritinskis (Onufry Tomasz Korytyński, 1719–1770) parašo herojinę poemą *Valkininkų mūšis* (*Olkinicka potyczka*). Iš Mozūrijos kilęs bajoras buvo 1735-aisiais Vilniuje įstojęs į Jėzaus Draugiją, studijavo Slucko ir Naugarduko kolegijose, 1744-aisiais pats dėstė poetiką Gardine, bet po metų iš jėzuitų išstojo. Apsigyveno Brastos vaivados Karolio Juozapo Sapiegos (prieš 1718–1768), vėliau – LDK didžiojo vėliavininko, Bialos ir Slucko valdytojo Jeronimo Florijono Radvilo (1715–1760) dvaruose. Čia patyrė didiko savivalę – kunigaikščio Radvilo apšauktas bepročiu, įkalintas privačiame kalėjime, priverstas auklėti vaikus ir rašyti progines eiles⁷⁷. Po mecenato mirties, regis, imasi asmeniškai rūpėjusios bajorijos kovų už savo teises ir laisves temos – sekdamas Homeru, sukuria istorinę poemą apie „vidaus karą“ Lietuvoje. Šis karas, pasak poeto, vertas būsimų amžių atminimo kaip pamokantis pavyzdys to, „kas Lietuvą galėjo pražudyti, o kas išgelbėti“. „Senos ir didžios Lietuvoje Sapiegų giminės“ savivalę pavertusi „laisvę nuskanđintu laivu“. Mat Sapiegos, siekdami privačių interesų, pamynę įstatymus, sėję baimę, ginklo jėga parklupdę bajoriją ir seimelius. Tai matydami kiti didikai ir bajorai ėmėsi „Lietuvą gelbėti“, „nuskriaustą laisvę geležimi apginti“. Taip kilęs karas tarp Sapiegų ir „Lietuvos respublikos luomų“ (*rzeczypospolitej litewskiej stanami*). Lietuvos bajorai, „visi linksmai pasiryžę žūti už laisvę“, vedami kunigaikščio Mykolo Kaributo Višnioveckio, „iš prigimimo didžios sielos ir minties pono“, leidęsi į Valkininkų mūšį. Vilniaus vyskupas veltui dar mėginęs „sutaikyti Lietuvą su Sapiegų gimine“. Etmonas Sapiega (iš tikrųjų Sapiegų kariuomenei vadovavo etmono sūnus Mykolas), pasiruošęs „godžiai lieti bajorijos kraują“, prieš kautynes vieša kalba paniekina karius, pagrasina savo „etmoniška valdžia“, paragina narsiai kautis totorius ir pažada jiems atlygį – „didelę naudą iš sunaikintos Lietuvos“. Kunigaikštis Kaributas prieš mūšį kreipiasi į krašto riterius pagarbiai kaip į brolius, kviečia juos „sunaikinti tironiją“, „išsivaduoti iš vergijos“, „kautis už laisvę, tėvynę ir Dievą“. Žiauriamė mūšyje krenta daug bajorų ir jų priešų. Vyresnieji Sapiegos – etmonas ir išdininkas – gėdingai iš karo lauko pabėga. Garbingai kaunasi tik etmono sūnus, pasirinkęs „riterišką mirtį“. Kautynių aprašymą Koritinskis baigia Valkininkų ir Farsalo palyginimu:

⁷⁷ Elżbieta Aleksandrowska, „Korytyński (Koryteński) Onufry Tomasz“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1968–1969, p. 157–159; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opracował Ludwik Grzebień SJ, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996, p. 305–306.

Nie tak straszny Juljusz był w farsalskiej bitwie / Rzymianom, jak domowe Olkiniki Litwie. („Ne toks baisus buvo Julijus Farsalo mūšyje / Roménams, kaip Lietuvai savi Valkininkai.“)⁷⁸. XVII–XVIII a. sandūros vidaus kovos herojinėje poemoje vaizduojamos iš ano meto „respublikonų“ pozicijų – kaip „Lietuvos respublikos“, „Lietuvos“, visos krašto riterijos karas prieš „laisvę nuskriaudusią“ didikų giminės „tironiją“. Valkininkai, kaip ir Farsalas, turintys mokytį ateities kartas branginti ir ginti laisvę, saugoti savo respubliką.

„Lietuvos Respublika“, jos praeitis aukštinama tuo laiku ir Vilniaus universitete. Apie 1760-uosius universiteto studentas Juozapas Chelmovskis (Iosaphat Chelmovski) iškalbos ir poetikos pratybų metu sukuria ir pasako „Kalbą, šlovinančią Vilniaus miestą“ („Oratio in laudem urbis Vilnae“). Pasak jaunojo oratoriaus, didžią dabartinio Vilniaus šlovę lėmęs jo įkūrėjo Gedimino autoritetas. O šis autoritetas kilęs iš visos Gedimino giminės ypatingų nuopelnų Lietuvai: šioje giminėje neatsiradę nė vieno, „kuris nebūtų kaip nors ypatingai nusipelnęs Lietuvos Respublikai“ – *qui non precipua in Re Publica Litvana dignitate esset decoratus*. Garbingais žygiais šiai Respublikai tarnavęs pats Gediminas, visiškai sunaikinęs didžiulę Rusijos kariuomenę ir palenkęs Prūsiją, jo sūnus Algirdas ir vaikaitis Jogaila⁷⁹. Kojalavičiaus pasakojimas apie istorinį Lietuvos Respublikos likimą studentų jungiamas su savo laiko dabartimi: „visos Lietuvos Kunigaikštystės sostinė Vilnius“ šlove nenusileidžiantis „visame pasaulyje žinomiems miestams“ todėl, kad jį kūrė žmonės, gynę, kūrę ir pačią Lietuvos Respubliką.

Metas apibendrinti. Taigi ir po Liublino unijos LDK literatūroje, kaip ir Trečiajame Lietuvos Statute, išlieka gyvas Lietuvos Respublikos – savarakiškos šalies politinės bendruomenės – vaizdinys. XVI a. jis tiesiogiai sietinas su krašto politikų ir intelektualų turėta savos Respublikos atkūrimo ir išsaugojimo Abiejų Tautų Respublikoje programa. Literatūros tekstuose su Lietuvos Respublika tapatinta ir valstybė, ir laisvų piliečių bendruomenė, ir šių piliečių laisva tėvynė. Istorinė krašto literatūra LDK Respublikos vaizdinį

⁷⁸ Onufry Korytyński, „Olkinicka potyczka“, in: *Zródła do dziejów polskich*, wydawane przez Michała Grabowskiego i Alexandra Przewdzieckiego, t. 1, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1843, p. 176–178, 182, 186–190.

⁷⁹ Juozapas Chelmovskis, „Kalba, šlovinanti Vilniaus miestą“ = „Oratio in laudem urbis Vilnae“, in: *Gratulatio Vilnae: Textus electi XVI–XVIII saeculi = Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys*, p. 450–453.

pagrindė tautos kilmės mitais ir pasakojimu apie per amžius protėvių gintą laisvą šalies Respubliką. Krašto tradicijos tęsėjais, laisvos Respublikos gynėjais ir „visa LDK Respublika“ XVII–XVIII a. sandūroje jautėsi ir skelbėsi esą prieš Sapiegų viešpatavimą sukilę Kunigaikštystės „respublikonai“. „Lietuvos Respublikos“, „LDK Respublikos“ sąvokos viešuose XVIII a. vidurio ir antros pusės tekstuose vartojamos rečiau, bet iš viešumos neišnyksta. Regis, jas Kunigaikštystės žodyne vis dažniau keičia „LDK Tauta“, „Lietuvių Tauta“: taip nusakoma toji pati politinė krašto bendruomenė. Kojalavičiaus tęstas istorinis pasakojimas apie Lietuvos Respubliką bus veikęs krašto piliečių sąmonę iki XVIII šimtmečio pabaigos, iki Kunigaikštystės žlugimo. Iki to laiko proginėje literatūroje ir viešajame gyvenime matome savarankiškos LDK Respublikos semantiniam laukui priklausančius, šią Respubliką simbolizuojančius Palemono, Palemonijos, Vaidevučio, kitų legendinių ir senųjų Lietuvos didžiųjų kunigaikščių vardus.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Akta unji Polski z Litwą 1385–1791, wyd. Stanisław Kutrzeba, Władysław Semkowicz, Kraków: Skład Główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, 1932.

Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego, t. 1: *Okresy bezkrólewi*, opracował Henryk Lulewicz, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2006.

Aleksandrowska Elżbieta, „Korytyński (Koryteński) Onufry Tomasz“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1968–1969, p. 157–159.

Antanavičius Darius, „Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus 1579 m. kovo 26 d. testamentas“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 metai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006.

Bardach Juliusz, *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1988.

Daukša Mikalojus, *Postilės prakalbos*, sudarė Arnoldas Piročkinas, Vilnius: Mintis, 1990. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opracował Ludwik Grzebień SJ, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996.

Glossa Na Manifest Bogu, Swiatu, y Oyczyźnie; Przez Iaśnie Wielmożnego Iego Mości Pana Kazimierza Iana Sapiehę, Hrabę na Bychowiu, Zaslawiu y Dąbrownie: Woiewodę Wileńskiego, Hetmana Wielkiego, W. X. L. do Powŕsechny wiadomości Podany Roku 1699: uczyniona tegoż Roku 1699, [s. d., s. n., s. l.].

Gratulatio Vilnae: Textus electi XVI–XVIII saeculi = Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys, sudarė Eugenija Ulčainaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

- Grześkowiak-Krwawicz Anna, *Dyskurs polityczny Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Pojęcie i idee*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018.
- Jučas Mečislovas, *Lietuvos ir Lenkijos unija*, Vilnius: Aidai, 2000.
- Kalbų varžybos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų sveikinimai*, parengė ir iš lotynų kalbos vertė Eugenija Ulčinė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2010.
- Kempa Tomasz, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616) wojewoda wileński*, Warszawa: Semper, 2000.
- [Kognowicki Kazimierz], *Zycia Sapiehow y listy od monarchow, książąt, y rożnych panujących do tychże pisane*, t. 1, Wilno: Drukarnia J. K. Mości przy Akademii, 1790.
- Kojalowicz Wiliuk Albertus, *Historiae Litvanae Pars prior*, Dantisci: Sumptibus Georgii Försteri, 1650.
- Kojalowicz Wiliuk Albertus, *Historiae Litvanae Pars altera*, Antverpiae: apud Iacobum Mersium, 1669.
- Korytyński Onufry, „Olkinicka potyczka“, in: *Zródła do dziejów polskich, wydawane przez Michała Grabowskiego i Alexandra Przędzieckiego*, t. 1, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadskiego, 1843, p. 175–207.
- Kuolys Darius, „Liublinas: kovos dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Respublikos“ et „Lublin: walki o Rzeczpospolitą Wielkiego Księstwa Litewskiego“, in: *Liublino unija: idėja ir jos tęstinumas = Unia lubelska: idea i jej kontynuacja*, sudarė Liudas Glemža, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011, p. 280–300.
- Kuolys Darius, *Res Lituana. Kunigaikštystės bendrija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- Listy polskie XVI wieku*, pod redakcją Kazimierza Rymuta, t. 3, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2004.
- Lulewicz Henryk, *Gniewów o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588*, Warszawa: Neriton, 2002.
- Lulewicz Henryk, „Protasewicz Walerian“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 28, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1984–1985, p. 517–521.
- Metryka Litewska. Księga wpisów nr. 131*, opracował Andrzej Rachuba, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2001.
- [Niesiołowski Kazimierz], *Otia publica vix domestica prožnoty rożne, publiczne, domowe, dawne, późniejsze, terażniejsze, nowe [...]*, [Pińsk: Nowa typografia], 1743.
- Ostrowski Daneykowicz Jan, *Swada Polska y Lacinska albo Miscellanea Oratorskie Seymowe, Weselne, Kancellaryjne, Listowne, Kaznodziejskie, Pogrzebowe, Statystyczne, Panegiryczne, Elogiarne, Inskrypcyjne, y inne różne [...]*, t. 1, kn. 1, Lublin, 1745.
- Piechnik Ludwik, *Początki Akademii Wileńskiej (1569–1600)*, (*Nasza Przeszłość*, t. 40), Kraków, 1973, p. 163.
- [Pilgrimovius Elias], *Philopatris ad senatum populumque Lituenum = Miłośnik Oyczyzny do Senatu y Rzeczypospolitey Litewskiej*, [Vilna: Jacobus Marcoviccius], 1597.

- Postanowienie Generalne Stanow W. X. L. wieczne y nigdy nienaruszone, na Ziezdzie Walnym Woiewodztw y Powiatow, Pospolitym Ruszeniem pod Olkinikami uchwalone*, Wilno: Drukarnia Akademii Wileńskiej, 1700.
- [Protasewicz Walerian], „Votum Waleryana Biskupa Wileńskiego na Unię Korony z Litwą“, in: *Dziennik Warszawski*, Warszawa, 1826, t. 5, Nr. 15, p. 175–176.
- Radvanas Jonas, *Radviliada*, parengė, iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas, Vilnius: Vaga, 1997.
- Romaniuk P. Przemysław, „Pojęcie „Rzeczpospolita Litewska“ w ruchu republikanckim na przełomie XVII i XVIII wieku“, in: *Barok. Historia–Literatura–Sztuka*, Nr. 13/1(25), Warszawa: Neriton, 2006, p. 31–40.
- [Rotundas Augustinas], „Lenko pasikalbėjimas su lietuviu“, iš lenkų kalbos vertė Birutė Mikalonienė; „Rozmowa Polaka z Litwinem“, parengė Regina Kożeniauskienė, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 5)*, Vilnius: Pradai, 2000, p. 116–275.
- [Sapieha Kazimierz Jan], *Manifest Bogu, Swiatu, y Oyczyźnie; Przez Iaśnie Wielmożnego Iego Mości Pana Kazimierza Iana Sapiehę, Hrabię na Bychowiu, Zaslawiu y Dąbrownie: Woiewodę Wileńskiego, Hetmana Wielkiego, W. X. L. do PowŹsechney wiadomości Podany Roku 1699*, [s. d., s. n, s. l.].
- [Sapieha Kazimierz Jan], „Manifest Hetmana Sapiehy“, in: Justyn Narbutt, *Dzieje Wewnętrzne Narodu Litewskiego z czasów Jana Sobieskiego i Augusta II Królów Panujących w Polsce. Wyciąg z różnych notacyów i manuskryptów*, t. 2, Wilno: Drukarnia A. Dworca, 1843, p. 113–123.
- [Sirvydas Konstantinas], *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*, parengė Kazys Pakalka, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
- Smotrycki Melecjusz, *Verificatia niewinności y omylnych po wsztykiej Litwie y Białey Rusi rozśianych, żywot y uczciwe cnego narodu ruskiego o upad przyprawić zrzędzonych nowin [...]*, Wilno: [Drukarnia Bractwa Św. Ducha], 1621.
- Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego, naprzod, zá Naiśnieyszego Hospodara Krola Iego Mosci Zygmwna III. w Krakowie w roku 1588, drugi raz w Wilnie, w roku 1619, z pokazaniem zgody y różnice Statutow Koronnych y W.X.L., trzeci raz, za Naiśnieyszego K.I.M. Władysława IV, w Warszawie, w roku 1648, z przydaniem Constitucyi od roku 1550 do 1647, teraz zaś, czwarty raz, za szczęśliwe panuiącego, Naiśnieyszego Krola iego Mosci Iana Trzeciego z przyłożeniem pod Artykuły, Constitucyi Seymowych od Seymu roku 1550. aż do Seymu roku 1690. oboygų narodom służących (textu samego niwczym nie naruszaiąc) drukowany*, Wilno: w drukarni Akademii Societatis Iesu, 1693.
- Strykowski Maciej, *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wsztykiej Rusi*, przez Mikołaja Malinowskiego, t. 1–2, Warszawa: Księgarnia Gustawa Leona Glückberga, 1846.
- Strykowski Maciej, *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia*, opracowała Julia Radziszewska, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978.

- „Tranzakcyia familiyna, pomiędzy Ianem Chodkiewiczem a Mikołaiem Radziwiłłem i iego synowcem Mikołaiem Krzysztofem Radziwiłłem“, in: *Dziennik Warszawski*, Warszawa: Drukarnia N. Glücksberga, 1897, t. 7, Nr. 22, p. 287–288.
- Volanas Andrius, „Laidotuvių kalba pagerbiant Mikalojų Radvilą“, iš lotynų kalbos vertė Rasa Jurgelėnaitė, in: Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, sudarė Marcelinas Ročka ir Ingė Lukšaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 276–291.
- Volumina Legum, Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane, t. 2*, Petersburg, 1859.
- Wisner Henryk, „Rzeczypospolite szlachty litewskiej. Schyłek wieku XVI – pierwsza połowa XVII wieku“, in: *Barok. Historia–Literatura–Sztuka*, Nr. 13/1(25), Warszawa: Neriton, 2006, p. 17–29.
- Wojtkowiak Zbysław, *Maciej Strykowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kalendarium życia i działalności*, Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1990.
- XVI amžiaus Lietuvos ir Lenkijos politinės kultūros šaltiniai (1562 metų tekstai)*, parengė Jūratė Kiaupienė, Vilnius: Eugrimas, 2008.
- Короткий Владимир, „Термин „Речь Посполитая Литовская“ в полемической литературе Великого княжества Литовского XVI–XVII веков“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 21, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 49–57.
- Статут Великого Князьства Литовского 1566 года*, Москва: Императорское Московское общество истории и древностей Российских, 1855.
- Статут Вялікага княства Літоўскага 1588*, Мінск: БелСЭ, 1989.

After Lublin (1569): The Image of the Republic of Lithuania in the Literature of the Grand Duchy of Lithuania

Summary

The last Sejm of the Grand Duchy of Lithuania, on 1 July 1569 in Lublin, proclaimed that 'the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania are already one indivisible and inseparable body, also an inseparable but one and the same Republic'. Yet in the literature and state documents of the Grand Duchy of Lithuania, the 'Republic of Lithuania' and the 'Republic of the Grand Duchy of Lithuania' occurred even after Lublin: *Res Lituana*, *Respublica Lituana*, *Rzeczpospolita Litewska*, *respublica magni ducatus*, *riecz pospolitaja Wielikoho Knjazstwa litowskoho*, *Rzeczpospolita WKL*. Was such usage of the 'Republic of Lithuania' in literature accidental or programmatic?

The Lithuanian political elite perceived the Union of Lublin as a defeat, as the 'funeral and destruction of the free and independent republic of the Grand Duchy of Lithuania' that had been established by the Second Statute of 1566. After Lublin, the 'rectification of the union' and the restoration of their own republic, an independent political community, became the programme that united different forces of the Grand Duchy of Lithuania. In a secret treaty concluded in 1571, the Radvilai (Radvilos, Radziwiłłowie) and the Chodkevičiai (Chodkiewiczze) families undertook joint negotiations 'for the Republic, our homeland the Grand Duchy of Lithuania', so that it could 'regain its former beauty and glory'. This goal was partly achieved in 1588, when King Sigismund Vasa approved the Third Statute of Lithuania. In the foreword to the Statute, Leonas Sapiega (Lew Sapieha), the vice-chancellor of the Grand Duchy of Lithuania, thanked the ruler for it 'in the name of the whole Republic', explaining that for Lithuanians, 'a republic is an assembly of people and a community'.

The political programme of defending own republic can also be seen in the literature of the Grand Duchy of Lithuania, the authors of which were usually patronised by Lithuanian nobility seeking the independence of Lithuania. The historian and poet Maciej Strykowski dedicated his work in verse 'On the Beginnings, Origins, and Deeds of the Glorious Nation of Lithuanians, Samogitians, and Russians', written in Polish in Slutsk between 1575 and 1578, to Duke Jurgis Olelkaitis (Jerzy Olelkowicz) as a 'work done for the universal and undying glory of the entire Republic of Lithuanians, Russians, and Samogitians'. In the 'Chronicle', published in Königsberg in 1582, individual chapters of which were dedicated to Lithuanian nobles, Strykowski accentuated that the name

of the Republic of Lithuania was used publicly even after the Union of Lublin. According to the 'Chronicle', when King Stephen Bathory arrived in Grodno in 1579, 'in the field, he was greeted on behalf of the whole Republic of Lithuania with a magnificent oration by Mikalojus Radvilas (Mikołaj Radziwiłł), voivode of Vilnius'.

In the poetry collection 'Congratulations to the Most Illustrious and Powerful Ruler Stephen I' published in Vilnius in 1579, Vilnius University welcomed King Stephen Bathory on behalf of the Lithuanian 'Republic' and thanked him for the preservation of the old laws. In 1580, a book of epicedia dedicated to Valerijonas Protasevičius (Walerian Protasewicz), bishop of Vilnius, included 'A Lament of the Republic of Lithuania for the Death of the Revered Valerijonas Bishop of Vilnius' by the poet Andrius Jurgevičius (Andreas Jurgiewicz). In his will written in 1579, Bishop Valerijonas stated that he had founded the Vilnius College 'for the honour and benefit of our dear homeland, the Grand Ducal Republic'. King Sigismund Vasa, who visited Vilnius in 1589, was greeted by the 'Angel of the Republic of Lithuania' – *Angelus Reipublicae Lituanae* – in a collection of panegyric poems.

In his heroic poem 'Radivilias', published in Vilnius in 1592, the poet Jonas Radvanas (Ioannes Radvanus) highlighted the merits of Mikalojus Radvilas the Red, grand hetman of the Grand Duchy of Lithuania, and his son Kristupas Radvilas (Krzysztof Radziwiłł) to the 'Republic of Lithuania'. The diplomat and poet Elias Pilgrimovius (Eliasz Pielgrzymowski) included the name of the 'Republic of Lithuania' in the title of a book of poetry published in Vilnius in 1597: *Miłośnik Oyczyzny do Senatu y Rzeczypospolitey Litewskiej* ('A Lover of the Homeland to the Senate and Republic of Lithuania').

The 'Republic of Lithuania' – *Res Lituana, Respublica Lituana* – was the main character of the two-volume 'History of Lithuania' written in Latin in the seventeenth century by Albertas Kojalavičius-Vijūkas (Wojciech Wijuk Kojalowicz), a professor at Vilnius University, and published in 1650 and 1669. Kojalavičius's historical narrative influenced the self-awareness of the public of the Grand Duchy of Lithuania up until the end of the eighteenth century.

The fights of the 'Republic of Lithuania' – the society of the country's nobility – against the noble family of the Sapiega after 1760 were described by the poet Anupras Tomas Koritinskis (Onufry Tomasz Korytyński) in 'The Battle of Valkininkai' (*Olkinicka potyczka*) written in Polish. The 'Republic of Lithuania' and its past were glorified in speeches by students of Vilnius University written and published around 1760.

Thus, the image of the Republic of Lithuania as an independent political community remained alive in the literature of the Grand Duchy of Lithuania and

in the Third Statute of Lithuania. This image was related to a broader semantic field, which included the myth of Lithuanian descent from free Roman citizens, the historical narrative of the 'old Lithuanian republic', which was created by the grand dukes Gediminas, Algirdas, and Vytautas, and which they passed on to the Lithuanian nobility to protect.

KEYWORDS: republic; Republic of Lithuania; Republic of the Grand Duchy of Lithuania; homeland; nation; myths of origin; historical narrative.

Gauta: 2022 05 01

Priimta: 2022 06 15